

OSMANLI YÖNETİMİNE KARŞI SİYASAL-DİNİ BİR TEZ :
BEDREDDİNİLER, BÖRKLÜCELİLER, TORLAKLAR

Yağmur SAY

Kadı Ahmet, Anadolu'daki bazı kabileler arasında athéisme ve ibâhiye mesleğine mensup olanlar bulunduğunu ve özellikle Niğde'de bunların miktarının ne kadar çok olduğunu söyler; Gök Böri Oğulları, Turgud Oğulları gibi bazı göçebe kabilelerle Luluva (Loulôn) vilayetindeki oduncular ve kömürçüleri ve Niğde civarında adeta yalancı bir peygamber gibi türlü hile ve oyunlarla başına bir çok cahil halk toplayan İbrahim Hacı adlı İbahiye'ye mensup şeyh taraftarlarını, küfr ve zındıklık ile itham etmektedir.Yine Anadolu'da Taptuk isminde bir Türk şeyhine tabi oldukları için Tabtukî (Taptuklu) adını alan bir taife mevcut olup, misafirlerine kızlarını, kız kardeşlerini, karılarını peşkeş çektiklerini söyler¹.Bu son itham, sünniler tarafından Alevi topluluklar aleyhinde sıkça kullanılmış bir olgudur.

Genel olarak yukarıda zikrettiğimiz portre XIV. yüzyıl başlarında yeniden batıya, Bizans topraklarına doğru ilelemeye başlamış olan Türkmen kabileleri arasında ve Türk köylerinde gördüğümüz hareketli, propagandacı ve mücahid Türkmen Babaları'nın portresidir. İlk Osmanlı hükümdarlarının yanında, tahta kılıçlarla savaşan, kaleler alan, bir avuç müridi ile binlerce düşmanı ezen, Müslümanlığı yayan Abdal lâkaplı birçok derviş, Aşıkpaşazade'nin Rum Abdalları dediği topluluğa mensuptur.Bu topluluk, Yeseviye, Kalenderiye, Haydariye gibi çeşitli heterodoks toplulukların Anadolu'da Türkmen an'aneleri ile ve kabilevî inançlarla karışmasından oluşan Babâilik'in sonraki şekillerinden biri sayılabilir.Osmanlı dönemine ait bazı doğu ve batı eserlerinde gördüğümüz Torlaklar ve Dervişler büyük bir olasılıkla bu Abdallardır².

Şeyh Bedreddin Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in siyasal-dinî kimliklerinden ve düşünce alt yapılarından hareketle, Bedreddinîler –Torlaklar ve Börklüceliler'e önce, İslamla Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin senkretizminden oluşan bir fikrî alt yapıya sahip bir topluluk

---

¹ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yay., Ank.1991,s.100,101

² Köprülü, A.g.e., s. 101

demek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında Hurufî etkinin de bu topluluklar üzerinde çok büyük etkilerinin olduğunu da unutmamak gerekmektedir³.

Bedreddinîler – Torlaklar ve Börklüceliler’de panteist bir tasavvuf anlayışı görmek mümkündür.

Torlakların, Börklücelilerin ve Bedreddinilerin, Şeyh Bedreddin gibi önder kimliklerin etkili kişiliğinin yanında, şehzade mücadelelerinin bütün şiddetiyle devam ettiği bu kriz döneminde Bedreddin’in birçok kişiye timarlar dağıtması bu kişilere geçim kapısı açması, şüphesiz bu kişilerin kendisine minnet duymalarına ve etrafında toplanmalarına, bu yola ve ona bağlanmalarına yol açtığı da bir gerçektir⁴.

Torlakların ve Börklücelilerin isyanı ile Bedreddinîlerin isyanı arasında bir bağlantının olup olmadığı hala tartışmalıdır. Bunun yanında Osmanlı kaynaklarının hemen hemen tamamı bu iki topluluk temsilcisini Şeyh Bedreddin’in halifesi olarak göstermektedir. Bir kısım kaynak, Şeyh Bedreddin’in onlara isyan emrini bizzat verdiğini iddia ederken, bir kısmı da Bedreddin’in yalnızca olacaklardan haberdar olduğunu belirtir. A. Y. Ocak, Börklüceliler ve Torlakların onunla bağlantılarının olduğunu, torunu Halil b. İsmail’in şehadetinden anlaşıldığını belirtiyor⁵.

Şeyh Bedreddin’in ve dolayısıyla Bedreddinîlerin bir isyan hareketinin içinde olduğunu kabul etmeyen Menâkıb, Mevzuâtü’l-Ulûm, Şakayık- ı Nu’maniye , Tacü’t –Tevarih ve Tarih-i Solakzade hariç, bütün diğer Osmanlı kaynakları Bedreddin’in ve Bedreddinîlerin saltanat davasıyla ayaklandıklarını savunmaktadırlar⁶. İdris-i Bitlisi daha ileri giderek Bedreddin’in ve Bedreddinilerin din ve mezhep bağlarını ortadan kaldırmak, haramları helal saymak, şarabı ve müzik aletleri dinlemeyi mübah görmek gibi halktan bir kısım insanların tamah ve hırslarını, dünyevi zevklerini tahrik edecek vaatlerde bulunarak memleketin, isyana katılanlar arasında paylaştırılacağı propagandasının yapıldığını da ileri sürmektedir⁷.

Bedreddinilerin önder kimliğinde şekillenen düşüncenin ve hatta isyan hareketinin temeli konusunda şu çıkarsamalar yapılabilir; Bu zümre ve önder kimlikler sırf saltanat elde etmek,

---

³ Ş. Yaltkaya (**Simavne Kadısoğlu Şeyh Bedreddin**, İst.1994, s. 8) ve A. Gölpınarlı (**Simavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin**, İst. 1966, s. 4) Bedreddin’in Varidat’ta Hurufiliğe ait herhangi bir iz olmadığından hareketle Hurufi olamayacağını ileri sürmelerine rağmen A.Y. Ocak doğru bir tesbitle buradaki karakteristiğın harflerle ilgili sırlar değil, özellikle Hallac-ı Mansur tarzı panteist mistik düşünceden kaynaklanan bir bakış açısını belirterek Şeyh Bedreddin’de olduğu gibi Bedreddinilik içinde de Hurufî etkinin göz ardı edilmemesini vurgulamaktadır. (A.Y. Ocak **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, İst. 1998, s. 158)

⁴ İdris-i Bitlisi, **Heşt Bihişt**, Süleymaniye Kütüphanesi , No:2197, v.255b; Hoca Saadeddin, **Tacü’t-Tevarih**, İst.1280,C.II, s. 420;Ocak,A.g.e., s.151

⁵ Ocak, A.g.e., s.162

⁶ Ocak, A.g.e., s.168

⁷ İdris-i Bitlisi, **Heşt Bihişt**, Süleymaniye Kütüphanesi, No:2197, v.256a ; Ocak, A.g.e., s.169. Bunun yanında A.Y. Ocak, İdris-i Bitlisi’nin çok muhtemel olarak kendi zamanında (16. yüzyıl) Dobruca ve Deliorman’da yaşamakta olup Bedreddini ve Simaveni tayifesi denilen Bedreddin müridleri hakkında ortalıkta dolaşan rivayetlerden derleyerek ona ve onlara yakıştırdığı bu ithamların başka hiçbir kaynaktan yer almadığını da belirtmektedir.(A.Y. Ocak, A.g.e., aynı sayfa)

Osmanlı iktidarına el koymak için değil, sınır boylarında köklü gazi geleneğinden, merkeziyetçi bir yönetim tarzını arzu etmedikleri için, merkezkaç gücü temsil eden bir zümre olarak bu gücü ellerinden bırakmak istemedikleri için ayaklanmaktadırlar. Bunun yanında Bedreddinilerin -Torlakların ve Börklücelilerin hiçbir siyasal otoritenin hakimiyetini tanımayan, herkesin dilediği gibi yaşadığı, eşitlikçi, paylaşımcı bir yeryüzü cenneti kurmayı planlayarak isyan ettikleri, saltanat rejimine karşı oldukları ve onu yıkmayı planladıkları için ayaklandıkları tezinin de doğru olmadığı açıktır. Ancak Werner, bu düşüncenin, daha çok Börklüceli Mustafa ve dolayısıyla Börklücelilerde olduğunu düşünmenin daha doğru olacağını savunmaktadır⁸.

A.Y. Ocak'ın önemle üzerinde durduğu gibi; Bedreddiniler – Torlak ve Börklüceliler olgusunda isyanla karakterize edilen düşüncenin temelinde mehdici (mesiyane) bir özellik görülmektedir.Farklı dinlere ve etnik kesimlere mensup insanları bir araya getirebilen, eşitlikçi, katılımcı, paylaşımcı, hakça bir düzen, bir “dünya cenneti” vaadeden bir ideoloji kullanan halk hareketlerinin genellikle mesiyane karakterli olduğu bilinmektedir. Emevi ve Abbasi dönemlerine kadar İran'da ortaya çıkan isyanların önemli bir kısmı, XIII. yüzyılda Babai isyanı, XVI. yüzyıldaki Şahkulu ve Şah Kalender isyanı vb. bu tür hareketlerdir. Temel karakteristikleri eşitlikçi, paylaşımcı bir ideoloji kullanmak olan bu hareketlerin liderleri de daima bir mesih veya mehdî olarak ortaya çıkmışlardır. Örneğin kaynaklarda, Bedreddin'in mehdî olarak görülmesinin yanında Börklüce Mustafa da kendisini peygamber olarak görmekte, bir rivayete göre tıpkı Baba İlyas gibi “La ilahe illallah” dedirtip, “Muhammedün Resulullah” dedirtmediği şeklinde kayıtlar bulunmaktadır⁹.

Bedreddini isyanının iddia edildiği gibi ve tamamen paylaşımcı ve eşitlikçi, özel mülkiyete karşı bir halk hareketi, hatta isyana katılanlar arasında Hıristiyan ve Müslüman köylüler de bulunmasına rağmen bir köylü isyanı değil, büyük ölçüde, imtiyazları ellerinden giden Müslüman sipahilerin, sınır gazilerinin ve Hıristiyan feodallerin isteklerine cevap veren bir ayaklanma hareketi olduğu, daha ağırlık kazanmaktadır. H. İnalçık, bu görüşü destekleyerek hareketin merkeziyetçiliğe bir tepki olduğunu savunmaktadır. İnalçık ayrıca, Bedreddini isyanının sınır boylarındaki gazilere tımarlı sipahilerle ve hatta medreselilerle yakından ilgisi bulunduğu teşhisini de ortaya koymaktadır¹⁰.

⁸ E. Werner, “Heresie, Klassenkampf und religiöse Toleranz im einer Islamischchristlichen Kontaktzone : Bedr ed-din und Börklüce Mustafa”, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, C. XII, Berlin 1964, s. 51.

⁹ Şükruallah, Behçetü't-Tevarih, Nşr.N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İst. 1949, s.60 ; Ocak,A.g.e., s. 171.

¹⁰ H. İnalçık, *The Ottoman Empire:The Classical Age (1300-1600)*,Londra 1971, s. 188 ; Ocak, A.g.e., s. 174 ; M.A.Kılıçbay eserinde toprak sahibi bir gazi ailesine ve Selçuklu hanedanına mensubiyet iddia eden bir soylu olarak, Şeyh Bedreddin'in bir köylü ayaklanmacısı olmadığına dikkat çeker. Kanıt olarak da Şeyh Bedreddin'in Yıldırım Bayezid'in merkeziyetçi politikasına karşı çıkan Timur'un yandaşı ve Anadolu'daki merkezkaç güçlerin temsilcisi Musa Çelebi'nin

Bunların yanında Bedreddini isyanı ile Börklüce ve Torlak isyanlarının temel felsefe ve nihai hedef dışında, sosyal tabanları bakımından aralarında önemli bir farkın olduğu göze çarpmaktadır. İki halife de formasyon itibariyle Şeyh Bedreddin'den farklı özelliklere sahiptirler. İkisi de Kalenderi olan bu kişilerin şeyhleri gibi yüksek bir sosyal tabakadan gelmedikleri çok açıktır. Bu kişinin etrafına toplanan halkın büyük bir kısmı Kalenderi dervişleri (Torlaklar) oldukları gibi, geri kalanlar da büyük bir ihtimalle fetret döneminin rahatsızlıklarını yaşayan ve Osmanlı siyasi iktidarının gittikçe güçlenen sünni bir devletçi tavrına karşı çıkmak isteyen göçebe Türkmen ve köylü kesimi olmalıdır¹¹.

Anadolu'daki ilk Bedreddinilerin Börklüce Mustafa'nın çevresi de dahil olmak üzere Hurufi inanç taşıyan Torlaklar (Kalenderiler) olduğunu biliyoruz. Muhtemelen Torlak Kemal'in şeyhleri olduğu bir grup Torlak, Domaniç yakınlarında Şeyh Bedreddin'e mürid olmuşlardır¹². Bedreddinilerin Börklüceliler ile daha önce Aydın dolaylarında ilişki kurmuş olmaları kuvvetle muhtemel olduğundan böylece bu iki zümre ve önder kimlikleri aracılığıyla Batı Anadolu'daki Torlakların yeni bir siyasi liderleri doğmuş oluyordu. Bunlara Dobrucadaki Sarı Saltık Zaviyesindeki "ışık" denilen bir başka grup Kalenderi dervişi de katılmıştır¹³.

Gerek Kütahya, Manisa, Aydın ve İzmir yöreleri başta olmak üzere Batı Anadolu'daki Börklüceli ve Torlakların, gerekse Dobruca ve Deliorman ağırlıklı olarak Balkanlarda Bedreddinilerin propagandalarına olumlu cevap verip bu isyanlara katılan kesimlerin Müslüman olanlarının Sünni Müslümanlık, Ortodoks Hıristiyanlık ve Ortodoks Yahudilik anlayışına mensup bulunmadıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz¹⁴.

Bu Bölgelerin erken ortaçağlarından beri düalist ve mesiyani karakterli iki heterodoks Hıristiyan mezhebinin, yani Pavlosculuk kaynaklı Bogomilizmin ve merkezlerinden biri Alaşehir olan Katharizmin kuvvetle hakimiyeti altında bulunduğu dikkatleri çekiyor. Gerek Batı Anadolu ve Ege sahillerindeki, gerekse Balkanlardaki Bogomilist ve Katharist popüler Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin, mesiyani inançlara çok açık, kuvvetli heterodoks bir yapı sergilediğini biliyoruz. Sözü edilen bölgelerde Türk hakimiyetinden önce azınlık olarak yaşayan Yahudilerin bir kısmının, Zaman içinde Hıristiyanlığın heterodoks yorumlarını temsil eden Bogomilizm ve Katharizm gibi bazı mezhepleri kabule yöneldikleri, XIV. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'da, XV. yüzyılda ise Balkanlarda Türk hakimiyetinin yerleşmesiyle

---

kazaskeri olmasını gösterir (M.A. Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Ank. 1985, s. 345,346).

¹¹ Ocak, A.g.e., s. 174.

¹² Halil b. İsmail, *Menakıb-ı Şeyh Bedreddin*, Nşr.: A. Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, İst. 1967, s. 93 ; Ocak, A.g.e., s.181.

¹³ Ocak, A.g.e., s. 181.

¹⁴ A. Zachariadou, "Religious Dialogue between Byzantines and Turks during the Ottoman Expansion", *Religionsgesprache im Mittelalter*, Berlin 1994, s. 289-304 ; Ocak, A.g.e., s. 182

birlikte, Hıristiyanlığa geçmiş olan bu Yahudi kökenli mühtedilerin, artık Hıristiyanlığın siyasal otoritesinin bölgeden silinmesiyle birlikte, bu defa yeni otoritenin dini olan Müslümanlığı kabul ettikleri görülüyor. Osmanlı sultanı Orhan'ın sarayında da değişik hizmetlerde istihdam edildiği anlaşılan Müslümanlığa geçmiş Yahudi kökenli bu Hıristiyanların Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve Şeyh Bedreddin isyanlarının patlak verdiği XIV.yüzyılın ilk çeyreği içinde isyan mntıklarında çok sayıda buldukları da ilginç ve önemli bir saptamadır¹⁵. Esasında mühtedi kökenli oldukları öne sürülen Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in bizzat bu Hıristiyanlık'tan dönme Yahudi kökenli Müslümanlardan olmaları kuvvetli bir olasılıktır. Bu büyük oranda onların çevrelerinin de aynı tabandan geldiklerini gösterir.Bu insanların kabul ettikleri Müslümanlığın sünni Müslümanlık olmadığı kesin olduğuna göre heterodoksiye mensup bir yorumunu yansıttığı muhakkaktır. O zaman bu inanç tabanında Hurufilikten de söz etmek gerekmektedir. Çünkü, Hurufilikte Hıristiyanlık'tan dönme Yahudi kökenli bir mühtedilerin çok yakın ilgilerinin bulunduğunu çağdaş araştırmacılar ortaya koymaktadır. Öyleyse , Şeyh Bedreddin'in bu zümreye öğretmeye çalıştığı Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudiliği de sempatiyle bakan Hurufiliktir. Şeyh Bedreddin'in Hurufilik merkezlerinden olan Tebriz ve Halep'te Hurufilerle yakın teması burada önemli bir ipucu olsa gerek¹⁶.

1436 – 1438 tarihleri arasında Osmanlı topraklarında yaşayan Macar Georg, Sakız Adası'nda kilise ve manastırlara girip çıkan, ekstatik ayinler (= vecd, insanı çıldırtacak düzeyde yapılan ayin) yapan, vaftiz suyuyla kendilerini vaftiz eden, Hıristiyanlıkla Müslümanlığın aynı derecede mukaddes olduğunu ilan eden Hurufi dervişlerine rastladığını yazıyor¹⁷. Şeyh Bedreddin'in Sakız Adası'nda Müslüman ettiği rivayet edilen rahiplerinde de muhtemelen Hurufilik kanalıyla Müslümanlığı kabul ettiklerini varsaymak yanlış olmayacaktır.Dolayısıyla Aydın,Manisa ve Kütahya yörelerinde faaliyet gösteren ve Şeyh Bedreddin'in en yakın halifeleri arasına girecek olan Kalenderi dervişleri Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in de bu sosyal – dini çevre içinde oldukları açıktır.

Özetle, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanları dahil olmak üzere Şeyh Bedreddin hareketinin geniş ölçüde mesiyantik temelde birleşen, Batı Anadolu ve Balkanlarda iç içe geçmiş üç dinin heterodoks kesimlerine mensup bir sosyal tabana dayandığı söylenebilir. Bunların dışında kalanların ise, saltanat mücadeleleri yüzünden fetihlerin durmasıyla

---

¹⁵Ocak, A.g.e., s. 183.

¹⁶ Ocak, A.g.e., s. 184.

¹⁷ M.Balivet, "Deux partisans de la fusion religieuse des chrétiens et des musulmans au XV e siècle : Le Turc Bedreddin de Samavna et le Grec Georges de Trébizonde", **Byzantina**, C.X, 1980, s. 373; Ocak, A.g.e., s.184.

ganimetlerden yoksun oldukları için güç durumda kalan uc gazileri, tımarları ellerinden alınan sipahiler, Hıristiyan feodaller olduğunu kaydedebiliriz.

Bedreddini – Börklüceli – Torlak isimleri ile anılan bu Kalenderi zümrenin Osmanlı merkezi yönetimi tarafından da nasıl görüldüğüne ilişkin Ebussuud Efendinin fetvaları Bedreddinilere – Börklücelilere – Torlaklara karşı çok sert ve katı yargılar içermektedir. Şeyhülislam onları kafir olarak görmektedir. Onlara göre; Simaveni tayifesini evlerinde misafir edenlerin dahi “tazir olunup kendilerinden cerime alınması” gerekeceğini belirtmekte, onları “birbirinin avratlarını icazetleri ile tasarruf eylemekle” suçlamaktadır¹⁸.

Sofyalı Bali Efendi'nin bir layihasında; Bedreddin'in torunlarından olup “serdar-ı melahide ve ser-çeşme-i zenadika” nitelediği Halife Çelebinin faaliyetlerini anlatmaktadır. Ona göre, Dobruca vilayeti ve Deliorman bölgesinin bütün ahalisi bu Çelebi Halife'nin müridleri olup canla başla ona hizmet etmekte ve sık sık kadın erkek, ihtiyar genç, oğlan kız bir araya gelerek “cem'iyet ve sohbet” yapmaktadırlar. Bu arada yine ona göre, “cennet şarabı dedikleri budur” diyerek şarap içmekte, “kevser dedikleri, leb-i dilber ve şeyhimizin enfas-ı kudsiyyesidir. Huri dedikleri işbu dünyadır. Ahiret ahvali ulema-i rüsumun sandığı gibi değildir, bunlar birer darb-ı meseldir” diyerek nice sapık sözler söylemektedirler. “Ene'l-Hakk” diyen şeyhlerine secde etmekte, daha sonraları mumları söndürerek “sedd-i şeriatı” yıkmaktadırlar¹⁹.

Bundan başka bir Celveti şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdayi'nin I. Ahmed'e sunduğu layihasında bu zümrenin Safevilerle ittifak halinde olduklarını, inançlarının yakınlığı dolayısıyla her zaman onlardan yana tavır aldıklarını, ayrıca onların Rafizi olduklarını söylemektedir. Simaveni olduklarını söylediği Dobrucadaki Işık (Kalenderi) zaviyelerine dikkat çekerek bunların da Rafizi, Melahide ve Zenadika olduklarını, namaz kılıp oruç tutanları öldürdüklerini, her zaman İran şahının zuhuru beklediklerini söylemekte ve bunların çok sıkı teftiş edilmeleri gerektiğini, Ehl-i sünnete uymayı kabul eden zaviyelerin serbest bırakılıp diğerlerinin kapatılması gerektiğini belirtmektedir²⁰.

Siyasal vakıya batılı bir gözlemci olan Carretto'nun gözlemleriyle bakarsak ilginç bir tablo karşımıza çıkmaktadır ; Anadolu'da küçük beylikler yeniden çoğalmıştır. Balkanlarda Süleyman tebaasının da sadakatıyla benzerleri arasında sivrilmeye çalışmaktadır. İşte tam bu sırada politik alanda yeni bir olay gerçekleşir. Özgürlüğüne kavuşarak Balkanlara giden Musa, Hıristiyan ve Müslüman halktan kardeşi Süleyman'ı yenmek için destek bulur. Balkanlarda

¹⁸M.Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, İst. 1972, s. 194

¹⁹İnalcık, A.g.e., s. 190; Ocak, A.g.e., s. 198

²⁰ Ocak, A.g.e., s. 199

sosyo-kültürel alanda Hıristiyanlık ve Müslümanlık arasında karşılıklı etkilenmeler her zaman vardır. Büyük Müslüman aileler Hıristiyan beylerin kültüründen ister istemez etkilenmişlerdir. Fakat 1204'deki Haçlı savaşından sonra ve Batılı Hıristiyanların daha sonraki davranışları nedeniyle, Doğu halkı ve Doğulu din adamları Batılı Hıristiyanlara büyük bir nefret duyuyorlar, bu yüzden de Roma kilisesi ile birleşmek yerine Müslümanlara boyun eğmeyi yeğlemişlerdir. Ayrıca eski Hıristiyan beyleri topraklarına döndüklerinde ayrıcalıklarını yeniden elde etmek için Osmanlı hakimiyetinin halka sağladığı yararları ortadan kaldırmaya çalışmışlardır²¹.

Bazı tarihçilere göre Musa, devrimci bir Avrupa devleti kurmaya çalışmış, ancak güçlüler tarafından desteklenen Musa savaşı kaybetmiştir. Fakat siyasal devrim bitmemiştir, çünkü yenik tarafın bir kadıaskeri olan Şeyh Bedreddin bu işi yeniden ele alacaktır. Zamanın en büyük hukuk ve teoloji uzmanlarında biri olarak kabul edilen Bedreddin, bir mutasavvıf ve bilgindir. Müridleri Börklüce Mustafa ve Torlak (Hu) Kemal, varlıklar hakkında ortaklığı, komünizmi ve Anadolu'daki dinlerin eşitliğini savunurlarken, Bedreddin de bu fikirleri Avrupa'da yaymaya çalışmaktadır²².

Bedreddinilerin, Börklücelilerin ve Torlakların, Musa hareketi ve kısa iktidarı süresi içinde, çok büyük roller üstlendiği söylenebilir.

Bedreddinilerin, Börklüceliler ve Torlakların düşüncelerini, bu düşünceyi sistematize eden ve eyleme dönüştüren kimliklerin tarihsel süreç içindeki rollerinden çıkarsamamız mümkün olmaktadır. Bu anlamda Şeyh Bedreddin önemli ve belirleyici bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Şeyh Bedreddin'in kişisel kültürü, kişisel ahlak anlayışı, dinsel ve siyasal faaliyetleri yanında kendi mistik inançlarına, içinde bulunduğu ortamın mistik inançlarını da eklemiş olduğunu görüyoruz. Bunların Kalenderilik, Hurufilik ve Bektaşilikle içi içe yürüdüğünü söylemek mümkündür. Filipoviç'e göre hatta bu durum, Hurufilik ve Bektaşilik ile eş anlamlıdır. Ona göre bu mistisizmin, Ankara savaşı sonrasında oluşan anarşi ortamında başladığını da söylemek gerekmektedir²³.

Toplumsal ve siyasal eksikliklerinin ve sorunların bu dönemdeki etkileri, uzun süre Mısır'da bulunan ve siyasal olarak parçalanmış, çeşitli dinsel-siyasal görüşlerin kaynadığı Anadolu'ya dönen Şeyh Bedreddin'de de görülecektir. Bu durumun Bedreddinileri de hemen etkilediği, bu oluşumun daha olgunluğa kavuştuğunu da söylemek mümkündür. Şeyh Bedreddin'in Anadolu'da bulunma nedeni mistik ve siyasal faaliyetlerinin sonucudur ki, bu

²¹ Giacomo E. Carretto, **Akdeniz'de Türkler**, Çev: D. Kundakçı- G. Kuray, TTK Yay., Ank.1992, s.21

²²Carretto, A.g.e., s.22

²³ Nedim Filipoviç, **Prnc, Musa : Sejh Bedreddin**, Sarajevo 1971, s. 375

dini ve siyasal faaliyetleri sayesinde birçok yeni insanı ve grubu etrafında toplamayı da başaracaktır. Mistik- siyasal hareketin olgunluğa kavuşmaya başlaması tezini doğrulayan en önemli delil; bu aşamada Bedreddin'in toplumsal sınıfların hepsini etkilemeye başladığı, bunların arasında zenginlerin, fakirlerin, köylülerin bulunduğu gerçeğidir²⁴. Bedreddinilik bu karışık ve moral çöküntüsü içindeki sınıflara ayrı mistik-siyasal önermelerle sunulmaktadır. Bunlara rağmen Bedreddin'in ve Bedreddiniliğin (Börklüceliler – Torlaklar) Anadolu sûfiliğinin etkisindeki bir mistisizmi sunduğu da iyi bilinmektedir.

Aslında Bedreddiniliğin mistisizmi, dağınık olan birçok dinsel felsefeyi bir araya getirmekten ibaret gibi görünmektedir²⁵. Bunun içindir ki Batını - Hurufi - Kalenderi temeli üzerinde, dinsel-siyasal oluşumların iç içeliğini bu çerçeveye içine alarak değerlendirmek gerekmektedir.

Bedreddin'in, geniş Kültürlü biri olmanın yanında, Hıristiyanlarla da iyi ilişkiler içinde olduğu bir gerçektir. Buradan hareketle Bedreddin'de ve Bedreddinilik mistisizminin içinde önemli izlerden birinin de Hıristiyanlık ve Yahudilik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bedreddini ve Torlak mistisizminin faaliyet ve etkilerinin sadece kabile ve köylüler arasında değil, askeri sınıf ve kent ahali üzerinde de etkisinin yoğun olduğu gerçeğinin yanında, Osmanlı Devleti içindeki Hıristiyan ve Yahudi ahaliyi de etkilediği görülmektedir. Birçok tekkenin tarihçileri, dervişliğin bu tür faaliyetlerinin etkilerinin, köylerdeki Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında da hissedildiğini göstermektedir.

Kaynaklar kesin bilgiler vermemekle birlikte, Hıristiyanlar ve Yahudiler, Bedreddini felsefeden etkilenmişlerdir. Aşıkpaşazade, bu mistik-siyasal hareketi anlatırken, bu hareketin toplumsal- ahlaki ve dini dayanağı olduğundan bahseder. Aşıkpaşazade'ye göre, mistisizm; küfür ve Tanrı'yı inkar etmek demektir. İdris-i Bitlisi'ye göre, Şeyh Bedreddin'in Romanya'da Mirçi tarafından mükemmel bir şekilde karşılanması Bedreddiniliğin Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığa yakın olduğu, onlara toleranslı davrandığı gerçeğinden kaynaklanır. Bunun yanında Mirçi, o dönemdeki koşullarda Bedreddiniliğin Rumeli'de güçlü ve tehlikeli bir akım olduğunu çok iyi bilmektedir²⁶.

Aşıkpaşazade, Bedreddin'in Rumeli'deki faaliyetlerini anlatırken; “Deli Orman'da itibarı çoktu. Çünkü Musa'nın kazaskerliğini yaptığı dönemde çok tımarlar dağıtmıştı” demektedir. Ayrıca, eski Osmanlı anonim eserlerinde; “Şeyh, Deli Orman'dan çıkarken etrafında sayısızca mutsuz sûfi, hadem ve haşem toplanmıştı” denmektedir. Neşri ise, “Deli Orman'da bulunduğu

---

²⁴Filipoviç, A.g.e., s. 375

²⁵ Filipoviç, A.g.e., s.376

²⁶ Filipoviç, A.g.e., s.390

zaman çevresini çok insan sarmıştı. Kısacası o birçok kimsesiz ve dilenciye toplamıştı” demektedir. İdris-i Bitlisi ise; “Kadı Bedreddin Mahmut Simavnaoğlu, Romanya’dan çıkarak, hakim olmak hırsıyla Silistre vilayetinin yakınlarına gelir. Deli Orman sık ağaçları içinde yerleşir. Rumeli’nin her yerine kendi müritlerini salıverir. Birçok saf ve bunalımda bulunan insanlar bunların sapık (eretik) sözlerine inanarak yanlarında yer alırlar. Birçok hayvani ve sapık düşünceli insanlara yapmak istedikleri hayvanımsı davranışlara izin vermişlerdir” demektedir²⁷.

Bedreddini- Torlak felsefenin, Hıristiyanlar arasında yaygın olduğu ve İslamı kabullenen Hıristiyanlara oldukça etki ettiğini, daha sonraki süreçte Bektaşiliğin Hıristiyan ve Yeniçerilerle olan irtibatı ve onun tarihçesinden anlaşılmaktadır.

İdris-i Bitlisi’nin de belirttiği gibi; Bedreddin’in, 7 yıl bir yalnızlık dönemi geçirdiği görülmektedir. Bedreddin’in bu yalnızlık yaşamını XVI. yüzyılda yaşamış Arap müellifi Kutbü’l-din Al- Nahravali’nin “Müntehab Al- Tarih” adlı eserinde detaylarıyla anlattığı Filipoviç’den öğreniyoruz²⁸.

Anlaşıldığına göre, Bedreddin bu 7 yıllık yalnızlık döneminden sonra şehzade Mehmet’in Şehzade Musa’yu yenilgiye uğratmasından sonra İznik’e sürülecek, okumuş, siyasi ve dini kimliğini güçlendirmiş bir mistik-siyasi önder sıfatıyla Anadolu’da çok tehlikeli görülen Börklüce Mustafa ve Hu (Torlak) Kemal hareketlerini hazırlayacak ve buradan da Rumeli’ye geçecektir.

Bedreddiniliğinin- Torlaklığın- Börklüceliliğinin mistik- siyasi bir ortak söylemi olduğu, bu iki veche üzerinde şekillenip geliştiği görülmektedir. İçinde; sadece sosyal tabakalara yeni yaşam biçimleri öneren eşitlikçi, hakça bölüşümcü vb. gibi düşünceleri içermediği, bununla birlikte yönetime ait siyasal çözümlerinin bu gruplar tarafından üstlenilmek istemesi gerçeği hiç de küçümsenecek bir olgu değildir. Toparlayıcı mistik görüntünün içinde, buna yedirilmiş yeni bir dünya görüşü ve yönetim anlayışı izlenmektedir. Örneğin; İzmiroğlu gibi beylerin kendi beyliklerini kurmak ve Osmanlı beyliğinin gücünü zayıflatmak için yürüttükleri faaliyetler Güneybatı Anadolu’nun özellikle Aydın ve Saruhan Beyliklerindeki toplumsal-siyasal ve ahlaki- dinsel şartlara bağlı olduğu görülmektedir. Buradaki en belirleyici özellik; Osmanlı yönetimine ve yönetim biçimine duyulan memnuniyetsizliktir.

Bunun yanında Sultan Bayezid, İzmir’in kuzeybatısında bulunan Menemen düzlüğündeki Türkmenlerin bir çoğunu Rumeli’ye yerleştirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Bayezid’in Aydın ve Saruhan Beyliklerini alması, daha sonra Ankara Savaşı’nda bu iki beyliğin Bayezid’i terk

---

²⁷ Filipoviç, A.g.e., s.389,390

²⁸ Filipoviç, A.g.e., s.380

ederek, Timur'dan yana tavır almaları sonraki gelişmelerin hem habercisi hem de ateşleyicisi olmuştur. Bu olaydan sonra bu iki beyliğin bölgesinde Börklüce Mustafa (Karaburun merkez olmak üzere) ve Hu Kemal (Torlak Kemal) (Manisa'da) İsyan etmişlerdir.Kaynaklarda bu isyanların sadece Türkmen köylülerinin memnuniyetsizliğinden değil, Sipahi ve zengin derebeylerin desteğiyle de çıkarılıp desteklendiği anlaşılmaktadır²⁹.

Bedreddin'i ve Bedreddiniliği (Torlakları- Börklücelileri) hem mistik anlamda hem de siyasi anlamda, içinde bulunulan dönemin hazırladığı ve yarattığı söylenebilir. İdris-i Bitlisi'de de belirtildiği üzere; Bayezid'in Ankara Savaşı yenilgisinden sonraki dönemin çatışmalarla, dinsel karmaşalarla ve devlet içindeki hakimiyetsizliklerle dolu olması belli başlı hareket noktalarıdır. İç çatışmalar, şehzadelerin birbirleriyle olan çatışmaları, beylerin merkezi otoritenin boşluklarından ve çaresizliklerinden yaralanarak köylü üzerinde uyguladıkları baskı, dinsel bir altyapı ile günden güne sağlamlaşan yeni bir siyasi- dini önermeyi oluşturması kaçınılmazdır. Bu ortamda dinsel alanda özellikle dervişlik felsefesindeki niteliklerin bazı toplulukların kendi çıkarları için kullandıkları da görülmektedir. İşte böylesi bir ortamda ortaya çıkan kurtarıcı ve onun düşünceleri, kaybedecek hiçbir şeyi olmayanları elbette umutlandıracaktır. Bu sırada tarihler 1407 – 1408'i göstermektedir.

Filipoviç, yukarıda zikrettiğimiz görüşleri benimsemenin yanında böylesi bir ortamın, insanların imanlarını da zayıflattığının altını çizmektedir. Buradan hareketle, bu yıllarda Müslümanlar arasında imanı zayıflayan birçok kişinin bunalıma girdiğini ve Bedreddin'in bir Bedreddini felsefe içinde bu kişileri toparlamayı başardığını söylemek yanlış olmayacaktır. Daha sonraki aşamada, memnun olmayan bu toplumsal sınıfların kendi toplumsal mücadelelerini bir mistik (gizemci) hareketine bağladıklarını görüyoruz³⁰.

Öyleyse buradan şöyle bir sonuca ulaşabilmekteyiz ; Bedreddinilik (Torlak ve Börklüceliler de dahil olmak üzere); Pagan inançlarının Kalenderi alt yapısı üzerine oturtulmuş, İslam, Hıristiyan, Yahudi inançlarının eşitlikçi düzlemde kabul gördüğü ve buradan hareketle siyasal önermeleri de dinsel öğreti gereği kabullenen ve kapsayan bir mistik-siyasi sentezi ifade etmektedir. Başka bir anlatımla; eşitlikçi bir dünya cenneti yaratmak için farklı ulusal, kültürel ve etnik kimliklerin dini- siyasi anlamda birleşmelerini öneren ve birbirinden farklı dinsel inançların toplamını, karışımını ve eşitliğini hedefleyen, Kalenderi (Hurufi- Batını) temelli bir dinsel- siyasal olgudur.

---

²⁹ Filipoviç, A.g.e., s.377

³⁰ Filipoviç, A.g.e., s.382

Bitlisi, Bedreddinilerin “boş kafalı” insanlar olduklarını mevki ve zenginliğe gelebilmek için dinlerini bile satabileceklerini söylemektedir. Neşri ise, özellikle Rumeli’deki bu tayifeyi “evbaş” ve “eclaf” olarak nitelendirmektedir³¹.

Osmanlıdaki toplumsal sınıfların, kendi görüş ve isteklerini, kendi çıkarlarına göre yönlendirdiklerini de görebilmekteyiz. Zengin ve fakir sınıf arasındaki uçurumlar içinde Bedreddiniliğin dervişlik faaliyetlerinin, sorunlara çare bulacak bir felsefe eşliğinde, şartlardan yararlanabilme olanaklarına sahip olarak geliştiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Köylünün içinde bulunduğu zor sosyal durumlardan yararlanarak, ilk faaliyetlerin, ekonomik ve kültürel durumu düşük olan köylü içinde başlaması önemli bir ipucudur. Ancak olayların gelişimi, merkezi otoritenin zayıflığının artması, sosyal, kültürel, inançsal karasızlıkların yaşam biçimlerine yansımaları, doğal olarak, kaybedecek fazla bir şeyi olmayan bu tabakanın güçlenmeye başlaması ile dengeler alt üst olacaktır. Daha sonra ise güçlenen bu tabaka yanında, merkezi otorite içindeki konumları bozulan, gelir kaynakları azalan veya sekteye uğrayan, toplumun diğer tabakalarından, askeri sınıftan ve zengin beylerden vb. gruplardan da yandaşlar katacaktır.

Belirli toplumsal koşulların sonucunda ortaya çıkan Bedreddinilik- Torlaklık- Börklücelilik isyanının nihai hedefi, başlıca Osmanlı merkezi sistemine yöneliktir. Yani bu siyasal- dini eylemin asıl hedefi siyasidir. Bu gösterge yanıltmamalıdır. Başlangıçta halk beyninde, beylerin sistematize ettiği devlet teşkilatı tartışılmakta, bu yönetim biçimi eleştirilmektedir. Bu eleştiri de ; entelektüel ve hukuksal düzlemde değil, halk beyninde ve “halkın karnının ne ölçüde doyup doymadığı” düzeyinde doğup gelişen, dini önermelerle birlikte gelen siyasal önermelerin bu sorunlara, çıkmazlara pratikte ne ölçüde cevap verilip verilmediği düzleminde bir tartışma ve eleştiridir.

Desteğini şehzade Musa’nın destek aldığı güçlerden alan Bedreddini- Torlak akımının gücü; Romanya’daki Mirçi’nin ilk önce Musa’ya sonra Bedreddin’e neden sadık kalıp onlara yardım ettiği ile açıklanabilir.

Şüphesiz, Bedreddin’in kendi dinsel akımını, Musa hareketinden çok önce, daha doğrusu Ankara Savaşı’ndan hemen sonra başlattığı bellidir. Kendi kişisel kültürü, enerjisi sayesinde, morali oldukça düşük olan tabakalara felsefesini yaymayı başarması, faaliyetlerinin en önemli ve etkililerini Şehzade Musa hareketi zamanında yapmış olması çok anlamlıdır³².

Bedreddinilik -Torlaklık- Börklücelilik, dinsel ve siyasal düzlemde bir süreci ifade etmektedir. Osmanlı toplumundaki ahlaki- dini ve siyasi oluşumların hepsi Bedreddini

---

³¹ Filipoviç, A.g.e., s.386

³² Filipoviç, A.g.e., s.390

mistisizmine de yansiyarak bu felsefenin gelişmesini sağlamıştır. Bunun için, izlediği gelişme süreci içinde, Bedreddiniliği -Torlaklığı- Börklüceliliği, köylü ve diğer toplumsal sınıflar arasında sadece basit bir komünizm ve Hıristiyan- Müslüman eşitliğinden oluşan bir akım olarak görmek de yanlış olacaktır. Bedreddiniliğe ; oluşturduğu dini- siyasi faaliyetlerle bu toplumu etkileyen ve Musa hareketinde çok önemli yere sahip bir mistik- siyasi düşün akımı olarak bakmak gerekmektedir.

Ezilen tabaka önünde şehzade Musa her ne kadar otorite sahibi olan tek kişi olsa bile onun yanında bir Şeyh Bedreddin kişiliği ve toplumsal yapıya nüfuz etmiş bir düşünce akımı bulunmaktadır. Şehzade Musa'nın aşağılanmışların temsilcisi olarak bu sınıftaki insanlarla olan bağının sonuçları hemen görülmüştür.

Şehzade Musa ile ezilmiş sınıfın Rumeli'ye hakimiyet konusundaki beraberlikleri, Onları birleştiren unsurlardan biri oluvermiştir. Böyle bir durum içinde Bedreddiniliğin ve Şeyh Bedreddin'in bu harekete sağladığı destek ve etki de tamamlayıcı bir unsur olmalıdır. Şüphesiz Şeyh Bedreddin'in Musa'nın en yakını ve onun kazaskeri olmakla, Musa'nın destek aldığı insanlar beyninde, daha büyük bir otoriteye sahip olmasını sağlamıştır. Yine şüphesizdir ki, Şehzade Musa'nın ordusunda da Bedreddiniler yer alarak bu harekette çok önemli roller üstlenmişlerdir³³.

Bu insanların isyan esnasında, Rumeli'deki halkın morali hakkında Musa'ya sürekli bilgi verenlerin de oldukları bilinmektedir. Birçok delil , bu dervişlerin Rumeli ve Anadolu arasında mekik dokudukları ve Anadolu'daki ahali üzerinde büyük etkiler yaptıklarını göstermektedir. Çünkü daha sonra burada Börklüce Mustafa ve Hu Kemal tarafından yapılacak isyanların başarıya ulaşmaları, daha önce Bedreddiniler tarafında hazırlanmış bu alt yapıya bağlıdır. Şehzade Musa ile Sultan Mehmed'in arasındaki savaşlarda Mehmed'in, ordunun ilk saflarına Batı Anadolu'dan değil de İç Anadolu'dan gelenleri koymasına da bu açıdan ilginçtir³⁴.

Bize göre, Süleyman rejimi, ahalinin memnuniyetsizliği, Rumeli'deki iç savaşlar, Musa'nın büyük beylere karşı tavırları, şüphesiz Rumeli dışında da derin etkisini göstermiştir. Filozof Konstantin'in eserinde; fakir ile zengin arasında sosyal karşıtıklara ve Musa hareketinin asıl dayanağı olan halk tabakasının memnuniyetsizliğine rastlıyoruz. Filozof Konstantin, Sırp Despotu Stefan Lazareviç'i anlatırken onun da alt tabakaya karşı cömert davrandığını ve "Hiçler" kelimesiyle adlandırdığı fakirlerin sayısının çok olduğunu söylemektedir³⁵.

---

³³ Filipoviç, A.g.e., s.392

³⁴ Filipoviç, A.g.e., s.393

³⁵ Filipoviç, A.g.e., s.441

Osmanlı eserleri kesin bir bilgi vermeseler bile yabancı kaynaklardan, Karadeniz kıyılarının, kuzeye, belki de Varna'ya kadar olan toprakların Bizans'a terk edildiğini anlıyoruz. Rumeli'deki kolonizasyon içinde çok sayıda Türkmen ve Anadolu ahalisi ile dolu olan bu bölgeler Bizans'a verilmiştir. Bizans'a verilen bu topraklarda Türkmen ve Anadolu ahalisi bir hayli çoktur. Bunun için bu toprakların kaybı aynı zamanda değişik sorunlar da getirecektir. Bizans'a verilen topraklardaki Müslümanların tamamının geri dönüp dönmediklerini bilmiyoruz. Bu sorunların yankıları Balkanlar'ın tamamına yansımakla beraber en çok Anadolu'dan Rumeli'ye getirilen bu ahalide hissedilmiştir. Müslüman ahalinin yaşadığı toprakların Bizans'a verilmesi ahalinin Süleyman'a ve zengin beylere karşı tavrı almalarında önemli bir unsur olmuştur. Halkın bu memnuniyetsizliği Musa'nın en büyük desteğidir. Bize göre, Musa, beylere yaptığı darbelerle Rumeli'deki hakimiyetini güçlendirdikten sonra büyük bir ihtimalle bu toprakları geri alma faaliyetlerini başlatmıştır. Dolayısıyla bu zengin beylerle bir olan Bizans'a karşı savaş açması demektir. Musa aynı zamanda önemli görevlere yeniden Türkleri getirmekle de eski bir Osmanlı geleneğini canlandıracaktır³⁶.

Musa'nın büyük bir tehlike oluşturmasında şüphesiz ki Osmanlı Rumelisinde ulunan dervişlerin katkısı çok büyük olmuştur. Bunlar Musa hareketine çok büyük bir destek ve moral veren dini (mistik)- siyasi kimlikler ve kuruluşların temsilcisidirler.

Bu dervişlerin sadece Rumeli'de değil, Bosna'da da dinsel önermeleri kullanan ve aynı zamanda savaş etkeni olarak çok önemli bir faktör oldukları söylenebilir.

Bedreddin kimliği yanında, Börklüce Mustafa kimliğine baktığımızda; O'nun da etkileyici bir üslûba sahip olduğunu, kendini âlim, imam ve Hıristiyanları sever olarak gösterdiğini anlıyoruz³⁷. Börklüce'nin papazların hatta Sakız Adası halkının bir kısmının sempatisini üzerine çekmeyi başardığını, bunun yanında, mal paylaşımı hakkındaki düşünceleri³⁸, zenginliğe karşı olan tavrı ile Karaburun halkını da arkasına aldığını görüyoruz.

Tek etekliler, açık kel kafaları, ayakkabısız ve bir tek örtü ile geziyorlardı. Binlerce kafa sayılıyordu³⁹. Bunun yanında halkın çoğunluğu ona yoldaşlık ediyor, onu destekliyorlardı.

³⁶ Filipoviç, A.g.e., s.444

³⁷ Von Karl Eugen Wadekin, **Der Aufstand des Bürklüdsche Mustafa- Ein Beitrag zur Geschichte der Klassenkämpfe in Kleinasien im 15.Jahrh.**, Inauguraldissertation genehmigt von der philologisch-historischen Abteilung der Philosophischen Fakultät der Universität, Leipzig 1952, s.2 ;Wadekin, Tschubis'in Börklüce Mustafa'nın bir Hıristiyan kızı ile evli olduğunu öne sürdüğünü, bunu neye dayandığını bilmediğini, ancak burada menkıbnamenin Bedreddin'in Sakız (Chios)'da kaldığı dönemi içeren anlatımlarla karıştırdığını belirtmektedir.(Wadekin,a.g.e.,s.2)

³⁸ Wadekin,(a.g.e.,s.2) burada bu kardeşçe ve hakça paylaşım düşüncesinin tüm halka mı yoksa kendi çevresini oluşturan börklücelilere mi inhisar edeceğinin açık olmadığını da kaydediyor.Bunun yanında kadın paylaşımı diye bir mefhumun onun düşünceleri arasında hiç olmadığını belirtmektedir.

³⁹ Giese, Başına 2 yada 3 bin insan toplandığını söylemektedir (Friedrich Giese,**Die altosmanischen anonymen Chroniken (Anonymus Giese)**, Teil I (Text und Variantenverzeichnis), Breslau 1992, s. 73; ayaklanmacılar 6 binlere ulaştılar demekte (Ducas,**Historia Byzantina** (Corpus Script.Histoire Byzantine.), Boon 1834,s. 113.); Şükrullah Müslümanların 4 binden fazla sufi öldürdükleri söyleniyor.(Şükrullah, Behçetü't- Tevarih, Nşr. N.Atsız, **Osmanlı Tarihleri** I, İst. 1949, s. 107)

Bedreddinîler -Torlaklar- Börklüceliler olgusunda, yukarıda zikretmeye çalıştığımız sonuçlar yanında daha duygusal yaklaşımlara da rastlıyoruz. Örneğin, Wadekin'in tesbitlerine göre ; acımasız ve işkenceler sadece Börklüce veya Torlak Kemal yandaşlarına değil tüm halka karşı idi ve hiç kimseyi ayırt etmeden yapıyordu. Bu mücadeleden sonra ülke parça parça sultanın adamlarına dağıtılmıştı⁴⁰. Mustafa ve adamları idam edilirken⁴¹ “Dede Sultan Eriş”⁴² diye haykırarak ölmüşlerdi. İdamlardan kurtulan Mustafa taraftarları Mustafa'nın yeniden doğacağına inanmışlardır⁴³.

Bayezid Paşa, Saruhan ve Aydın'ın her tarafında ele geçirdiği yöre insanını, kendi düşüncesine göre “Kışkırtıcı” gördüğü için öldürttü. Bu sırada Manisa yakınlarında bulunan Torlak Kemal yönetimindeki 2000 Torlak⁴⁴ dervişini de yok etmişti⁴⁵. Bu arada Hu Kemal ve adamlarından birkaçı yakalanıp asılmışlardır⁴⁶.

Daha sonra bu isyan hareketine katılan Türkmenlere Babailer denildiğini de görüyoruz. Bunların kıyımdan kurtulabilenlerinin, Orta, Batı ve Kuzeybatı Anadolu'nun çeşitli yerlerine gittiklerini, yalnız kırsal alanlarda değil kasabalara bile yerleştiklerini anlıyoruz. Örneğin, Göynük'te yedi mahalleden ikisinin Mahalle-i Babailer adını taşıdığı dikkat çekicidir. Bunun yanında önemli bir tesbit olarak İrene Beldiceanu aynı kasabada Şeyh Bedreddin isyanından arta kalanların da iskan edildiklerini, bu sebeple iki isyanın birbirine bağlanması gerektiğini vurguluyor⁴⁷.

Buradan hareketle şu tesbitlerde bulunmak olasıdır⁴⁸ ;

1. Babailer isyanı nasıl kendilerinden önceki siyasal amaçlı bir takım mesiyanic hareketlere benziyorsa , kendinden yaklaşık 175 yıl sonra oluşan Bedreddini isyanına ve özellikle de kendisinin eskiden geliştiği merkez olan Orta Anadolu'daki XVI. yüzyılda meydana gelen mesiyanic isyanlara da benzeyecektir.
2. Bedreddini isyanı diğerlerine oranla geniş kapsamlı, toplumsal yapıyı derinden etkileyen, dini- sosyal yankılar uyandırmıştır.

⁴⁰ F. Babinger, “Schejch Bedr eddin, der Sohn des Richters von Simav” In der İslam, XI, 1921, s.51

⁴¹ Ducas idamlar hakkında detaylı bilgiler vermektedir.(s. 114)

⁴² “Dede Sultan Eriş” Ducas tarafından “Beyim, Babam çabuk gel” olarak tercüme edilmiştir. Babinger de aynı cümleyi kullanmıştır.(Babinger,A.g.m., s. 70)

⁴³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ducas, s. 114.

⁴⁴ F.Köprülü (**Les Origines de l'Empire Ottoman**,s. 122.)Torlakları Abdallara benzetiyor.ve onları Babailiğin ilerlemiş bir bölümü olarak tanımlıyor. Ayrıca Torlakların Baba İshak döneminin (123-40) Anadoluşunda çok önemli rolleri olduğunu daha sonraki aşamada Bektaşiler içinde asimile edildiklerini, Torlak Kemal dervişlerinin veya yandaşlarının Manisa ve Menemen çevresindeki göçebe ya da önceleri göçebe olarak yaşayan Türkmen ataları ile ilişkide bulduklarını, böyle olmuş ise bu ayaklanmayı Baba İshak ayaklanması ile de karşılaştırmak ve ilişkilendirmek gerektiğini vurgulamaktadır.(A.g.e.,s.18,30-34)

⁴⁵ Bu kişilerin gerçekten Börklüce Mustafa'nın yardımcıları olup olmadıkları hatta bu olaylarla ilgileri olup olmadığı hiç açıklığa kavuşmamıştır.

⁴⁶ Karl Krumbacher, **Geschichte der Byzantinischen Literatur**,Müniş 1897,s. 305; F. Babinger, “Schejh Bedr ed-din, der Sohn des Richters von Simav”, **In Der İslam**, C. XI,1921, s. 5.

⁴⁷ İrene Beldiceanu- Steinherr, “Göynük, ville refuge des communautés baba'is”, **Itinéraire d'Orient, Hommage a Claude Cahen, Res Orientales VI**, Leuven 1994, s. 241-255 ;A.Y.Ocak,**Babailer isyanı**,İst.1996, s.136.

⁴⁸ Bedreddini isyanının Babai isyanı ile olan ilişkisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. A.Y. Ocak,**Babailer İsyani**,; İst. 1996, s.154- 156,ve diğer sayfalar

3. Babailer isyanı sosyal bir takım rahatsızlıklardan doğup siyasi bir amaca yönelmiş, Bedreddini isyanı da büyük ölçüde 1402 Ankara Savaşı'ndan sonraki ara dönemde Osmanlı Devleti'nin maruz kaldığı siyasal, sosyal ve ekonomik buhranların bir ürünü olmuştur.
4. Babailer isyanı siyasal- sosyal bir hareket olmasına rağmen kendisinden sonra Babai hareketi denilen büyük bir dini- mistik hareket doğurmuşsa Bedreddini isyanı da aynı nitelikte bir ayaklanma olmuş ve kendinden sonra Bedreddinilik denilen dini hareketi doğurmuş ve bu kanalla Balkan Aleviliğini yaratmıştır.
5. Her iki isyan hareketi de mesiyani bir ideoloji kullanmaktadır.
6. Her iki olayın hedefi siyasaldır. İktidarı ele geçirip bu yolla özlenen eşitlikçi düzenin hakim olduğu dünya cennetini yaratmaktır.
7. Her iki isyanın propagandasında ve organizasyonunda birinci derece rol oynayanlar isyan liderlerinin halife ve müridlerinden oluşan büyük bir dervişler kadrosudur.

Torlakların, Bedreddinilerin ve Börklücelilerin bu sosyal hareketinde ; sosyal, dinsel ve siyasal yönü birbirinden ayırmak imkansızdır. Çünkü her üç olgu da birbirine kenetlendiği gibi biri diğerini etkilemekte, hatta biri diğerini belirlemektedir. Ayrıca bu heterodoks düşüncüyü ve sosyal hareketin başarısını, çok sayıda Hıristiyanın bulunduğu bölgelerin varlığı da etkilemiştir. Burada hemen şu tespiti de yapmak gereklidir. Wadekin'in tespitlerine göre bu başkaldıran savaşçı kimliklerin ülkeye el koyma gibi bir istekleri de yoktu⁴⁹ düşüncesi bilimsel temeller içermemektedir. Ancak bu yapılanma ve düşünce sistemleri diğer bir bakış açısıyla Hıristiyanlığın da işine yaramıştır. Buradan hareketle Hıristiyanlık, İslam ve heterodoks inançların bileşimi yeni düşünceleri, yeni dinsel ve sosyal önermeleri de beraberinde getirecektir.

Bu bakış açısıyla Wadekin şu sonuçlara ulaşmaktadır; Börklücelilerin ayaklanmaları ekonomik ve toplumsal zorunluluklar nedeniyle başlatılmıştır. Bu ayaklanmada burada yaşayan balıkçı ve çiftçilerin de büyük katkıları olmuştur. Ayrıca bu ayaklanma da XIV. ve XV. yüzyılda Türk denizciliğinin Ege'de gerilemesinin de büyük payı vardır düşüncesi doğru sonuçları içerebilir. Konumuzu teşkil eden isyan hareketleri ile Babai isyanı arasında temel felsefe olarak birçok benzeşen yönler bulunurken, yukarıda zikretmeye çalıştığımız düşünce sistemleri ve eylemlere bakarak, Wadekin'in savunduğu, "Börklücelilerin ayaklanmaları ile Bedreddinilerin ayaklanmalarının hiçbir bağı yoktur" gibi bir düşünce bilimsel kanıtlar içermemenin yanında isyanın ve düşünce alt yapılarının doğal seyri ve birçok anlamda benzerliği açısından da pek doğru görünmemektedir. Yine Wadekin bu ayaklanmaları, XV.yüzyılda halk tabakasının maruz kaldıkları baskı ve sömürülerin yarattığı dinsel ve toplumsal şişkinliğin iç savaşlar yoluyla dışa vurumu olarak görmektedir⁵⁰.

---

⁴⁹ Wadekin, A.g.e., s. 19.

⁵⁰ Wadekin, A.g.e., s. 37.

Sonuç olarak, Bedreddiniler- Torlaklar- Börklüceliler içinde; akılcı hatta bir lde maddeci bir görüş, düzenin bozukluğunu toplumsal rahatsızlıkları düzeltme amacıyla siyasal iktidara sahip ihtilalci, mistik, maddeci eğilimli bir düşünce, yaşanılan toplumu, siyasal yapıları, ekonomik, kültürel çevreyi maddeci bir yorumla, panteist bir çerçevede ele alan bir görüş, Tanrı kavramını dahi, bir teoloji mantığıyla değil bir felsefe mantığı ile kavrayan bir düşünce bütünü gözlemek mümkündür.